

Posudek na diplomovou práci Bc. Martina Špačka: Komika Nerudových fejetonů z let šedesátých

Posudek oponenta: prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

Práce Martina Špačka si vzala za cíl nabídnout analýzu komiky, na které jsou založeny Nerudovy fejetony a to v období jednoho desetiletí. Její teoretické zázemí měly poskytnout Boreckého teorie humoru a stávající nerudovská bádání, které v zatím nepřekonané podobě, jež se zvolenému tématu výhradně věnuje, představuje monografie Dalibora Turečka. Martin Špaček však ve svém textu přesvědčivě dokládá, že jeho textové zázemí, pokud jde o odbornou literaturu, nezůstalo omezeno a podařilo se mu díky tomu vyrovnat s řadou prací, které k tématu Nerudova fejetonu v různých obdobích a z různých pozic přistupovaly.

Práce tedy vykazuje zevrubné zvládnutí materiálu i sekundární literatury. Výkladový styl je dodržen s úspěchem. Problematická zůstává otázka poměru. Tj. zda skutečně bylo třeba věnovat tolik pozornosti teoretické a kritické reflexi pojmů vymezujících komično? Zda bylo třeba zacházet do detailů pojmové pře, která ale nakonec žádné výraznější zisky či nástroje pro analýzu nepřinesla a spíše vzbuzuje představu psa, který se honí za vlastním ocasem (tuto komickou figuru volím ve vztahu k autorům teoretické literatury, z níž Martin Špaček cituje a na jejímž základě se pokouší rekonstruovat onu pojmovou bitvu. Toto označení se tedy netýká textu Martina Špačka, který naopak považuji za příklad poctivé snahy se vyrovnat s tímto babylonským změtením jazyků – při němž došlo ke ztrátě společného předmětu zájmu u jednotlivých aktérů, či spíše k záměně tohoto předmětu za jazyk o předmětu.) Podobně založení v Turečkově studii o fejetonistice je vlastně do značné míry převyprávěním Turečkových tezí či zjištění. Zdá se mi, že méně by tu bylo více. Tj. namísto pozornosti k pojmovým nesnázím upřít pozornost na vlastní Nerudovu fejetonistiku a případnou typologii (jak humorného tak subžánrového) vytvořit na ní (tj. cestou teorie jedinečného).

V této souvislosti je škoda, že autor nesledoval svůj postřeh, jenž učinil v souvislosti s Peterkovým rozlišováním Nerudových fejetonů nikoliv pouze podle tématu (jak se většinou literární věda s fenoménem Nerudových fejetonů vyrovnává, ale i podle funkce – viz strana 31. Navíc, vzhledem k tomu, že autor bude na straně 51 konstatovat, že Neruda sám rozlišoval mezi pojmy humor a satira, bylo by zcela dostatečné, kdyby byly použity tyto dva termíny (jak ostatně Martin Špaček dále v textu učiní) a definovány vlastní analýzou Nerudových textů. Shrnutí: rozsáhlý terminologický úvod práce není v další části nijak využit a autor si v podstatě vystačí s dvěma Nerudou navrženými pojmy – satira a humor. Obsáhlé terminologické zázemí práce se tedy nijak zásadně do její klíčové části nepromítá. Navíc, což pak považuji za zásadnější i vzhledem k další části posudku, autorem zvolená dvojice humor a satira se v důsledku neodlišuje od sebe ani prostředky ani tématy – tak jak je autor textu diplomové práce v rámci rejstříku prostředků rozlišuje. Ukazuje se, že typologie založená na obecných základech nemůže zmocit nic výrazného, když jí nepředchází pozorné studium konkrétního materiálu, který si sám řekne o pravidla zacházení.

K vlastnímu tématu se pak práce dostává poprvé až na straně 43, aby však nadějně zostření tématu bylo opět rozostřeno rozsáhlým (tj. několikastránkovým) konstatováním obecných politických, společenských, a tedy historických kontextů, které však samy pro další analýzu textů fejetonů nebudou ve větší míře využity. Výsledný tvar je vlastně neustálé obkružování tématu práce jakoby v nedůvěře k primárnímu materiálu Nerudových fejetonů. Obsáhlý úvod tak jde proti zadání práce a zeširoka ji obkrožuje pojmoslovnými, typologickými, definičními a literárněhistorickými (ze sekundární literatury převyprávěnými) rámci. Takže vzniká pocit, že se tu na vrabce připravuje kanón. Tato víceméně heuristická fáze práce měla zůstat spíše potlačena a do textového popředí měla vstupovat více synopticky. Různé obecné postřehy jsou nejcharakterističtějším rysem práce, která se ke konkrétnější podobě svého zadání tak zdá dostávat až na straně 63 kapitolou „**Prostředky: ironie, stylizace do odpůrců a jejich karikování, hyperbolizace, sarkasmus a bagatelizace, přirovnání a intertextovost**“.

Nadějná kapitola se ale postupně mění v pouhý výčet příkladů, které však opouštějí své jedinečné textové zázemí a neumožňují tak sledovat, jak Neruda pracuje s jednotlivými stylistickými figurami.

Velký prostor v této části je dán otázkám tematického zacílení Nerudových fejetonů (což ale autor práce dříve u sekundární literatury přijímal s rozpaky). Vydav se pak touto cestou, konstatuje, popřípadě dokládá polytematičnost Nerudova fejetonu a fejetonů, aniž by však bylo vysvětleno, jaký vztah to má ke komice fejetonu (tj. nedostatečné propojení s tématem práce). Chybí mi pak konkrétní příklady k jednotlivým tvrzením. Tak se například dočtu, že aktuálnost je jedním ze zdrojů komiky Nerudova fejetonu, ale chybí zde konkrétní příklad, takže není možné tvrzení ověřit (jinak, než odchodem k primárnímu materiálu, který je však mimo text diplomové práce). Jak tedy Neruda využívá figury aktualizace ve prospěch efektu komického, není možné na základě četby této diplomové práce sledovat. Podobné je to s pojmem intertextuality (následně i autostylizace). V těchto případech je opět jen konstatováno její využití ve výstavbě komického efektu, ale už není doloženo na příkladu – a tedy čtenáři nezbývá než důvěřovat (nebo opět vzít do ruky výbor Nerudovy fejetonistiky a dohledávat). Práce tak stojí na pomyslné půli cesty – poskytuje rejstřík zdrojů a postupů, které Neruda volí pro své fejetony – ale vzhledem k šíři jeho tematického záběru a stylových možností jde o rejstřík značně obsáhlý (aniž by samo jeho složení bylo interpretováno, i když se interpretaci nabízí). Neruda tak není potřebně „pozorován při práci“. Tj. není zřejmé, jak se z uvedeného rysu prostřednictvím kompozičních a stylových figur stává nástroj společenské kritiky, který je založen na efektu komického – v případě jednotlivých fejetonů jako konkrétních příkladů obecných analytických a interpretačních tezí. Vzhledem k tomu, že autor často cituje tvrzení sekundární literatury o výrazné různosti fejetonů z jednotlivých desetiletí Nerudovy publicistické tvorby, otevírala by se možnost doložit i toto tvrzení rozбором fejetonistických textů právě prostřednictvím rejstříku, který si Martin Špaček vytvořil. Omezení se na texty z šedesátých let však tento příspěvek znemožňuje, což je v důsledku škoda – často opakované teze tak zůstávají v rovině převzatého argumentu, který není analyticky využit.

Některé interpretační části považuji za dezinterpretace. Zvláště silné je to pro mě v pasážích, za nimiž cítím odsudek Nerudovy zbabělosti a opatrnickví. Příkladem může být tato pasáž, v níž autor práce nejprve cituje Nerudu, aby jej následně odsoudil za jeho nedostatečnou odvahu: *„Měl jsem však přece se kandidovat – celý výbor je ve vyšetřování a stalo se již v Čechách, že ti, kteří se dostali do vyšetřování, byli také odsouzeni – kdyby mne byli tedy zvolili, mohl jsem mít, svůj noviciát již odbytý.“* Z výše uvedeného je patrné, že Neruda považoval za důležité svému čtenáři zdůraznit, že on také mohl být postihnut žalářem, přičemž z uvedeného rovněž implicitně vyplývá, že právě kvůli tomuto riziku se akce či členství raději vyhnul. (62). Zde je zřetelně cítit, že autor těchto řádků nesympatizuje s opatrnickvím Nerudy a neváhá mu připsat rys zbabělosti. Z uvedeného citátu však nijak nevyplývá, že by se Neruda vzdal nabízeného členství ze strachu, ale lze jej spíše interpretovat jako nedůvěru v politikaření. Efekt komického v případě tohoto Nerudova fejetonu je pak založen na záměně něčeho výjimečného (jímž má trest být) za běžné (což snižuje jeho význam a funkci). Rovněž pak jiný, související autorův soud, že Neruda byl opatrný v hodnocení aktuálních událostí z obavy či zbabělosti, nezohledňují skutečnost, že riziko cenzurování či dokonce zastavení listu mělo pro jeho majitele velké důsledky finanční a historicky jsme v době, kdy noviny byly především závislé na síti abonentů, kteří se však mohli s listem, jenž trvale porušoval „kupní smlouvu“, raději rozloučit, a tím jej odsoudit k zániku.

Několik nedopatření či interpretačních přešlapů, které cítím jako oponent potřebu zmínit:

Nejprve zpět k jednomu pojmovému přešlapu práce: V částech o modelovém čtenáři Nerudových próz došlo k zaměnění předpokládaného čtenáře za modelového čtenáře. Předpokládaný – čtenář, na kterého Neruda cílí, modelový – textový konstrukt a strategie významové výstavby, kterou sleduje interpret. Předpokládaný čtenář je projektované publikum na rovině reálné dobové situace, modelový čtenář je soubor kompetencí – textových, kognitivních, vzdělanostních atp., které umožňují kriticky porozumět textu jako strategii komunikace. Modelový čtenář je pak pojem, který se vztahuje spíše k jedinečnému textu (je strategií významové výstavby) a nikoliv ke konvolutu nesourodých textů

(spojených sice osobou autora, ale odlišených tematicky i časově, resp. stylem, funkcí, cílem, publikem).

Drobnou korekci je třeba adresovat výroku: „*Ku příkladu K. Čapek byl názoru, že zatím co se ironie staví „nad věci“, satira „proti věcem“.* (48) *Ironie však na rozdíl od satiry netvoří samostatnou kategorii, kam bychom mohli zařadit literární díla jako celky. Ironie je dle nás součástí satiry (jejím důležitým prostředkem), a proto je od sebe neoddělujeme. Pokud si dovolíme oponovat K. Čapkovi, můžeme říct, že se satira sice staví „proti věcem“, ale zároveň tím většinou i „nad ně“.* Ztotožňujeme se tak s tvrzením J. Peterky, že se „*satira zakládá na pocitu převahy, který nepřipouští empatii.*“ Častým prostředkem satiry je proto také sarkasmus, ať již ho řadíme mezi ironii, či nikoliv. (16) Tady došlo k sémantickému nepochopení: Čapek má na mysli nadhled, kdežto Peterka nadřazenost. Což není možné slučovat. Navíc se zde hovoří o figuře a o žánru. Ironie je pak radikálně odlišná figura od sarkasmu – hodnotově i vztahově. Jejich splývání není tedy opodstatněné. Výsledkem je jistá pojmová nejasnost.

Naivita jakožto bezděčná, neuvědomělá komika je do literárního díla těžce přenositelná, autor pochopitelně může s naivitou pracovat, ale dělá tak povětšinou úmyslně, v opačném případě by musel napsat naivně-komické dílo, aniž by si toho byl vědom (samozřejmě i to je možné). „Úmyslná“ naivita je pak součástí děl humoristických i satirických a o naivitu v pravém slova smyslu se nejedná. Absurdní komiku, která je logicky povětšinou součástí absurdní literatury, stavíme mimo humoristickou a satirickou literaturu. S čistě absurdní komikou se vzhledem k jejímu dominantnímu uplatnění ve dvacátém století u Nerudy nesetkáváme, ačkoliv se některé její prvky v autorově díle objevují. Stěžejní pro naše období a autora je tedy humoristická a satirická literatura. (16) Toto zjednodušení není na místě – co pak s pojmy jako naivní umění, literatura, založená na „dětském popř. zvířecím (v některých případech – Gulliverovy koně, Cholstoměr, - pohledu“.

Naivita je literární figura stejně, jako jí je ironie, sarkasmus či absurdita. A konečně, proč bychom se neměli u Nerudy setkat s absurditou, z důvodu, že je dominantní ve dvacátém století. To tvrzení je špatně založené. Oprávněnější by bylo říci, že ačkoliv Neruda pracuje i s prvky absurdity, její role je v jeho textech marginální.

Od práce, která má v úmyslu se věnovat komice Nerudových fejetonů, jsem si sliboval textovou analýzu, ale té se mi v dostatečné podobě nedostalo. Práce je zevrubnou deskripcí materiálu sekundární literatury a snahou o poskytnutí rejstříku prostředků a témat Nerudovy fejetonistiky, čímž jen doplňuje stávající odbornou literaturu. Zjištěných skutečností odpovídá i závěr, který je spíše deskriptivní (podobně, jako celá práce) a nikoliv interpretující. Chybí v něm náznak k syntéze, která by měla být jakýmsi předběžným autorovým vkladem k tématu Nerudovy komiky. Z hlediska odborné literatury nerudovské je práce založena s velkou erudicí, a tedy dobře připravena, není mi jen zcela jasná vlastní metoda práce (právě v souvislosti s neadekvátně/nedostatečně založeným analytickým půdorysem práce). V souvislosti s autorem často opakovanou výtkou, že starší bádání se ve svých vývodech opíralo o výběry z fejetonů Jana Nerudy a nikoliv o originální prameny (noviny a časopisy), bylo by možné v souvislosti s předkládanou prací výtku zopakovat.

Práce však svojí kultivovanou formou, svým zvládnutím sekundární literatury a jejího pozorného promýšlení splňuje nároky, které jsou na tento typ práce kladeny, a proto může být postoupena k obhajobě. Pro obhajobu doporučuji, aby si autor připravil příklad jednoho konkrétního textu fejetonu (či dvou rozdílných typů fejetonů) a ukázal principy textové výstavby komického efektu a, řemeslné (a tedy stylové) postupy a určil jejich prostřednictvím konkrétní specifiku Nerudova fejetonistického a interpretoval, pokud možno co nejpresněji a nejkonkrétněji, téma (cíle) textu, jeho modelového čtenáře (tedy soubor kompetencí a strategií, které podmiňují porozumění významové výstavby).